LEHEN IL-MALTI

MAĦRUĠ MILL-"GĦAQDA TAL-MALTI" (UNIVERSITÀ)

MARZU u APRIL 1936] IS-SITT SENA [Għadd 61 u 62

TFIXKIL TAL-MALTI
KOTBA U GAZETTI

It-tagħlim tal-Malti, mxittel minn qawwa żagħżugħa, megħjun minn kitba għaqlija, imwettaq minn setgħa mdawwla, qabad issa l-mixja ħafifa li għandha twasslu fil-ogħla ta' ġiehu. Inħanaq u miet it-tagħjir giddieb, intrebaħ u trażżan it-tfixkil ħajjen, tqatta' u dieb is-sħab iswed ta' fehmiet mgħawwġa, u llum, u qatt daqs illum, inħossuna ġens ġdid, imweldin għal ħajja ġdida, imsaħħnin u mdawwlin minn xemx ġdida, ix-xemx tal-ħaqq.

F'dan il-jum ta' ħajja ġdida għad baqa' żewġ qtajja ta' nies li jew jimxu b'mixja tqila wara l-Malti, jew jibqgħu weqfin, imgħaddbin għax ma jistgħux iżommu l-Malti wieqaf magħhom. X'uħud jifirħu b'dan it-tifwir ta' ħajja ġdida, iħarsu b'ħarsa għaxqana lejn il-kitba mirquma tal-Malti, itawwlu mxennqin idejhom, u jixtiequ jaqbdu huma wkoll mal-karru mdieheb tal-Malti u jiġru miegħu l-ġirja tar-rebħ. Imma l-ħarsa ta' għadu ġiefi u t-tehdid imsemmem tiegħu jregħidhom, ikexkixhom, ikessaħhom, iħeddlilhom saqajhom li ma li jistgħux jitħarrku ħlief bi tbatija kbira.

Bi kliem ieħor. Fost il-qari Malti li jimxi bl-eluf insemmu l-kotba maħruġin mill-"*Għakda ta' Kari tajjeb*" u "*Leħen is-Sewwa*". Il-kotba tal-"*Għakda ta' Kari tajjeb*" huma kotba żgħar li jixbhu, fil-ħsieb, fid-daqs u fit-tagħlim, lill-kotba ingliżi maħruġin mill-"*Catholic Truth Society*". Miktubin bl-ortografija ta' "*Leħen is-Sewwa*" l-mejjet, jiġifieri, bl-ortografija tal-Gvern, barra mill-*q*. Iżjed, il-kittieba tagħhom qegħdin jagħmlu ħilithom kollha biex

jiktbu mill-aħjar, u għalhekk ħaqqhom tifħir. Mela jekk ibiddlu l-*k* f'*q*, u l-*ch* f'*k* u xi ħaġa oħra żgħira, ikunu mexjin huma wkoll id f'id mal-Malti u jgħinuh fit-triq twila tat-tagħlim. Għaliex, mela, din it-tibdila ma ssirx? Rieda tajba nemmnu li hemm, għax kieku flok kotba suret in-nies kien joħroġ tħarbix tal-ebda siwi. Mela naħsbu li r-rieda hi mfixkla. Mniex u minn min? Ma nafux. Xi sefsif minn taħt? Jista' jkun. Xi biża' żejjed? Jista' jkun.

Tisma' min igħid: "Għad ma wasalx iż-żmien biex il-Malti jkollu ortografija waħda; sena jew tnejn li l-ortografija ilha mgħallma fl-iskejjel mhix biżżejjed; il-kbar jitħabblu bil-*q* u bit-tikek li mhumiex imdorrijin bihom; jiddejjqu, ma jaqrawx u hekk jibqgħu neqsin minn ħafna tagħlim". Inwieġbu: U meta jasal dan iż-żmien? Jekk igħaddu għaxar snin oħra, nkunu għadna fejn aħna llum, jiġifieri, it-tfal fl-iskejjel jitgħallmu ortografija waħda, u l-kbar bil-kotba u l-gazetti jagħtuhom jaqraw ortografija oħra. U hekk it-taħwid jibqa'. U ż-żgħażagħ, li fi tfulithom ikunu tgħallmu l-ortografija tal-Gvern, jitħabblu u jitħassru bl-ortografija l-qadima li,bħal ħaxixa ħażina, tibda bil-ftit il-ftit ixxenxel għeruqha fihom. U ż-żmien il l-Malti jkollu ortografija waħda ma jasal qatt. U mbagħad l-anqas ma għandna ngħaġġbuha ż-żejjed, bħallikieku l-ortografija tal-Gvern kienet tixbaħ lill-kitba mqaddsa tal-Eġiżżjani tal-qedem, li ħadd ħlief il-għorrief ma kien jaf jaqraha. Le. Mijiet ta' żgħażagħ, rġiel u nisa, igħallmuha fl-iskejjel tal-Gvern; mijiet ta' żgħażagħ jitgħallmuha fil-Liċeo, fil-klassijiet ta' bin-nhar u bil-lejl; mijiet ta' ħbieb tal-Malti jaqrawha bla taħbit, bħal ma jistgħu jixhdu l-qarrejja ta' *Leħen il-Malti* u ta' *Il-Malti*; ħafna u ħafna oħra ma jsibu l-ebda tfixkil biex jagħżlu bejn *k* u *q*; oħrajn ma jħabbtu rashom bl-ebda kitba tal-Malti. Mela min huma dawk li togħġobhom l-ortografija tal-Gvern, u min huma dawk li ma togħġobhomx? Liema hu l-aktar għadd? Min għandu jagħleb?

Ħaddieħor għandu mnejn igħid: "La tiktbux bl-ortografija tal-Gvern, biex ma tagħtux togħma ta' politka

lill-kitba tagħkom u hekk titilfu l-ġid kollu li tridu tagħmlu". Kliem ta' qerq; sefsif ta' għedewwa mistur b'libsa ta' tjieba! Il-għajnuna li nagħtu lill-Gvern fit-tagħlim, għidulha politka għidulha li tridu, hi ħedma nisranija, għax tagħraf is-setgħa tal-Gvern. U jekk wieħed jidhirlu li ma jistâx igħin, għallinqas ma għandux ifixkel. Kull ħadd hu sid ta fehmtu, u aħna ma rridu nisirqu u njassru l-fehma ta' ħadd; imma min jibża mill-ortografija tal-Gvern, għax jibża mill-politka, jaqbillu jidħol f'qoxortu u hemm joqgħod jixxaħxaħ bla biża' ta' xejn u mhux joħroġ liebes b'libsa politka oħra. Għax dnub ma jinħaferx bi dnub ieħor. Jekk inhi politka ħażina l-ortografija tal-Gvern, hija politka agħar l-ortografija kontra tagħha. U fl-aħħar mill-aħħar dawk li jridu jbeżżgħuna bil-waħx tal-politka, aktarx li jagħmlu bħal dak li jgħidlek: "Dak velenu! Neħħih minn idejk! Armih, għax bih tmut!" imbagħad huma jinqdew bih, b'dak il-velenu, għal xi ġerħa, għal xi tingiża biex ma titniġġisx u jmutu! Ftehimna!

Dawn kollha huma ħsebijiet tagħna. Jekk il-"*Għakda ta' Kari tajjeb*" kellhiex dawn il-ħsebijiet jew ħsebijiet oħra, ma nafux. Biss nistgħu ngħidu milli jidher li l-"*Għakda*", jew min qiegħed imexxiha, għandu rieda tajba imma mfixkla.

* * *

Imma ma nistgħux ngħidu l-istess għal *Leħen is-Sewwa*. Din il-gazzetta, bħalma jaf kullħadd, bdiet toħroġ f'Settembru tas-sena 1928. Dak iż-żmien l-ortografija tal-Għaqda kienet għadha ma daħletx fit-tagħlim tal-iskejjel għalhekk il-gazetta l-ġdida għażlet dik l-ortografija li l-aktar toqrob lejha; jiġifieri ħadet ir-regoli kollha tal-ortografija tal-Għaqda u ħadet l-alfabet ukoll barra mill-*q* u xi ħaġa żgħira oħra. U dak iż-żmien dik ukoll kienet l-ortografija tal-Gvern. Wara ħames snin il-gazetta biddlet is-sid, ħaditha x-xirka tal-"*Azione Cattolica*", u mas-sid biddlet ukoll il-libsa, jiġifieri l-ortografija. Konna nistennew li wara ħames snin ħedma għat-tixrid ta' ortografija tajba, mibnija fuq regoli, it-tibdila kellha tiġi mill-*q* li tieħu postha flok il-*k*. Iżjed u iżjed li dak iż-żmien l-orto-

grafija tal-Għaqda saret l-ortografija uffiċjali tal-Gvern. Imma sar kollox bil-maqlub. Wara ħames snin ħajja l-ortografija, li kienet bdiet tissemma b'isem *Leħen is-Sewwa*, tbiddlet, tħassret, inqerdet. L-ebda regola ta' ortografija ma sabet daqsxejn ħniena mas-sidien il-ġodda. Il-*ħ*, *q*, *w*, it-tikek fuq il-*c*, *g*, *z*, biex jingħażel ħoss minn ieħor, tneħħew għal kollox; ir-reguli tal-grammatka marru warajhom. X'baqa' ? Xejn Donnhom is-sidien il-ġodda riedu jeqirdu saħansitra t-tifkira tas-sidien il-qodma u tax-xogħol tagħhom tul ħames snin sħaħ.

U issa nistaqsu : Il-għala saret dit-tibdila ? Xi ħsieb kellhom ? Bla ħsieb il-bniedem ma jagħmel xejn. Aktarx iweġbuna : Aħna nfittxu biss li ngħallmu l-poplu u ma nħabbtux rasna bil-*k* u bil-*q* u bit tikek fuq il-konsonanti. Tajjeb; mela għax ma ħallejtux l-ortografija kif sibtuha, aktar u aktar li l-gazetta ħadtuha minn idejn il-*Giunta* mwaqqfa mill-Isqof għat-tixrid tal-istampa t-tajba? Jekk l-ortografija u la tgħin u l-anqas tfixkel it-tagħlim, ħalliha kif inhi, tħabbatx rasek biha. Mela, la darba l-bniedem kull ma jagħmel jagħmlu għal xi fini ta' moħħu, f'din it-tibdila għandu jkun hemm xi fini ieħor li mhux it-tagħlim reliġjuż.

Bħal issa għandi quddiemi *Referendum* maħruġ mil-Liċeo fil-4 ta' Novembru 1932 b'isem A. V. Pantalleresco *Direttur ta l-Ischejjel Secondarji*, u stampat mill-Gvern b'ortografija li taqbel f'kollox mal-ortografija ta' *Leħen is-Seuua*. Dik il-ħabta wkoll, jiġifieri fis-6 ta' Settembru 1932 il-ministru tat-Tagħlim E. Mizzi ħareġ *minuta* fuq it-tagħlim tal-Malti fl-iskejjel tal-Gvern (ara *Leħen il-Malti* ta' Ottubru 1932). U A. V. Pantalleresco illum imdaħħal fit-tmexxija tal-"*Azione Cattolica*" u ta' *Leħen is-Seuua*.

Ma nafx x'naqbdu naħsbu fuq dan. Ma nafx jekk dawn it-truf humiex ħerġin kollha minn ħabel wieħed, jew iltaqgħu flimkien b'kumbinazjoni. Kollox jista' jkun, għalhekk ma naqtgħux sentenza aħna; nħallu l-fatti jitkellmu huma.

B'dan kollu aħna rridu nolqtu l-ortografija *biss* ta' *Leħen is-Seuua* u mhux il-gazetta u anqas ix-Xirka taż-

żgħażagħ. Niftiehmu tajjeb biex ħadd ma jkollu fiex iħawwad. Aħna nixtiequ li kull-imkien jitwaqqfu, jikbru u jitqawwew Għaqdiet ta' żgħażagħ li jaħdmu għall-ġid tal-Knisja kif iridhom il-Papa. Naqblu wkoll li dawn il-Għaqdiet ikollhom gazetta tagħhom biex aktar iżommu magħqudin u aktar jistgħu jxerrdu t-tagħlim tagħhom. Iżda jidhrilna li dil-gazetta ma għandha qatt tfixkel il-ħedma tal-Gvern b'ortografija ħażina. Niftakru li l-għajnuna ġġib il-qawwa, it-tfixkil iġib il-ħsara.

* * *

Din hi l-fehma tagħna, u ridna nuruha għax kull ma joħroġ fil-publiku—kotba u gażetti—isir. ħaġa tal-publiku, u kullħadd għandu l-jedd juri fehmtu fuqha. Ħsieb ta' tfixkil, għira, ġlied ma għadda qatt minn moħħna. Il-ġieħ tal-Malti u tat-tagħlim kien u jibqa' dejjem il-ħsieb tagħna, bħala Maltin, u l-ħajja tagħna bħala Għaqda.